

WILDERNESS

(Z ang. *wilderness* – dzikość): 1. z przyrodniczego punktu widzenia obszar niekontrolowany przez człowieka, krajobraz biologicznie i ekologicznie nienaruszony ludzką aktywnością, 2. z prawnego punktu widzenia obszar chroniony w celu zachowania jego „dzikiego” stanu, w którym jednak obecność i ograniczona aktywność człowieka nie jest wykluczona (ochrona przeciwpożarowa, dokarmianie zwierząt, ograniczanie lub uniemożliwienie migracji niektórych gatunków zwierząt), 3. w wymiarze kulturowym istotny wymiar kondycji ludzkiej, wartość podlegająca ochronie.

Z przyrodniczego punktu widzenia kategoria *wilderness* opisuje stosunkowo duże bądź bardzo duże obszary nietkniętej natury. Przyjmuje się, że obszar taki powinien obejmować co najmniej jeden milion hektarów powierzchni (według szacunków obszary *wilderness* stanowią około 44 procent powierzchni ziemi) z zachodzącymi na nich zjawiskami samoregulacyjnymi, różnorodnością genetyczną i potencjałem samoodtworzeniowym. Często przekraczają obszary poszczególnych państw (Puszcza Amazońska, tajga, tundra, oceany etc.), lecz ich dobrostan jest istotny dla całej populacji ludzkiej. Pełnią wiele funkcji istotnych dla życia na naszej planecie: (1) spowalniają zmiany klimatyczne (biologicznie i geograficznie dziewicze tereny są bardziej odporne na zmiany środowiskowe), (2) chronią różnorodność genetyczną, biologiczną, w szczególności gatunków wymagających stosunkowo dużej przestrzeni życiowej, (3) podnoszą jakość różnych elementów środowiska naturalnego (w tym wody i powietrza), (4) przyczyniają się do zachowania puli genetycznej dzikich odpowiedników roślin i zwierząt wykorzystywanych gospodarczo, (5) stanowią obszar, na którym w sposób naturalny dokonuje się ochrona siedlisk wielu autochtonicznych grup ludzkich je zamieszkujących. *Wilderness* jako wartość jest szczególnie dobrze widoczna w krajach wysoko rozwiniętych (Kanada, Stany Zjednoczone, Australia, Nowa Zelandia, gros krajów należących do Unii Europejskiej). Nie przypadkiem też prawodawstwo proekologiczne jest tam najlepiej rozwinięte. Polskie obszary chronione i inne dzikie tereny nie spełniają kryterium wielkości (największy z nich, Biebrzański Park Narodowy, zajmuje powierzchnię ok. 59 000 hektarów).

Pod względem prawnym kategoria *wilderness* jest terminem opisującym tereny dzikie podlegające ochronie prawnej. Jej zadaniem jest też wskazywać na mechanizmy tworzenia obszarów, na których konserwuje się naturę w jej możliwie nieskażonej formie. Ma to szczególne znaczenie przy próbach ochrony obszarów przekraczających swymi granicami jurysdykcje poszczególnych państw. Po raz pierwszy *wilderness* jako kategoria prawna została wprowadzona w 1964 r. do amerykańskiego systemu prawnego jako tzw. *Wilderness Act*. W dokumencie tym pojęcie *wilderness* zostało zdefiniowane jako: „obszar niezagospodarowanych ziem federalnych, zachowujący swój pierwotny charakter, niepodlegający wpływowi trwałej ingerencji ludzkiej ani zasiedleniu, który jest chroniony w celu zachowania jego pierwotnego charakteru i warunków na tym obszarze występujących”.

Pojęcie *wilderness* jako służące opisaniu obszaru przyrodniczego narodziło się w Stanach Zjednoczonych pod koniec XVIII w. Dla pierwszych amerykańskich osadników dzikość była przeszkodą, którą należało pokonać, by przeżyć. Termin ten budzi również kolonialne skojarzenia, które uzasadniają „branie w posiadanie”, także terenów zamieszkałych przez np. rdzennych

mieszkańców kolonizowanych terenów. Już w XVIII w. wykształceni dżentelmeni zaczęli postrzegać dzikość oczami turysty, dostrzegając w niej piękno natury. Wraz ze wzrostem liczby osadników, opanowywaniem coraz większych obszarów zachodnich rejonów Ameryki i przekształcaniem obszarów dzikich w pola uprawne, rozbudową kolei i wzmożoną industrializacją, zaczęto odczuwać potrzebę ochrony niektórych terenów szczególnie atrakcyjnych krajobrazowo. Do obrony przed wpływami cywilizacji na terenach dzikich nawoływali amerykańscy orędownicy ochrony krajobrazu: Frederic Olmsted i John Muir, a wtórowali im pejzażyści (m.in. Thomas Cole, Frederic E. Church), pisarze i poeci (Henry David Thoreau i Ralph Waldo Emerson) czy fotografowie (Carleton E. Watkins i Timothy H. O'Sullivan) (Cole, Novak). Wszyscy oni intensyfikowali zainteresowanie dziką przyrodą i przyczynili się do umocnienia wizji przyrody jako wyobrażenia nieskażonego ludzką obecnością Edenu (Frydryczak). Dzięki staraniom orędowników ochrony dzikiej natury mocą ustawy powołany został pierwszy park narodowy Yellowstone (1872) oraz Rezerwat Leśny Adirondack (1885) (interesujące jest to, że nie tylko dzikość naturalna, ale i społeczna, np. „Indianie”, znalazła swoje miejsce w rezerwach). Były to pierwsze miejsca na ziemi, w których w publicznym interesie objęto ochroną ogromne obszary dzikiej przyrody. Amerykańskie parki narodowe przyczyniły się do rozwinięcia świadomości krajobrazu naturalnego, a także stały się częścią amerykańskiej tożsamości narodowej. Parki Yosemite czy Yellowstone (m.in. dzięki malarstwu i fotografii popularyzujących ich krajobrazy) zyskały status symboli amerykańskiej przyrody. Z czasem wytworzył się swoisty kult dzikości (Cosgrove, Novak), jednym z elementów którego była wykształcona w ciągu procesu wydzierania dzikiej przyrodzie ziemi postawa moralna (Bezencenet), a jak pisał Tuan, to pośród dziczy wykuwało się męstwo i nieustępliwość. Park Yosemite stał się symbolem „daru Stwórcy dla Nowego Ludu” (Schama). Powołując się na kategorię dzikości, amerykański pejzażysta Thomas Cole dowodził wyższości amerykańskiego krajobrazu nad europejskim. Amerykańska dzikość oferująca grozę, wielkość, wpisywała się w estetykę wzniosłości i w duchu wzniosłości rozwijało się amerykańskie malarstwo pejzażowe (Cosgrove).

[M.G.]

Literatura:

Bezencenet, Stevie. *Wilderness Dreams*. W Wells, Liz (red.) *Shifting Horizons: Woman's Landscape Photography Now*. London – New York: Routledge 2000.

Cole, Thomas. *Esej o krajobrazach amerykańskich*, tłum. N. Hancewicz-Hoffman. W Grabska, Elżbieta, Poprzęcka, Maria (red.) *Teoretycy, artyści i krytycy o sztuce 1700-1870*. Warszawa: PWN, 1989.

Cosgrove, Denis. *Vision and Geography. Seeing, Imagining and Representing the World*. London – New York: I.B. Tauris, 2010.

Durczak, Joanna. *Rozmowy z ziemią: tradycja przyrodopisarska w literaturze amerykańskiej*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Frydryczak, Beata. *Krajobraz: od estetyki the picturesque do doświadczenia topograficznego*. Poznań: Wydawnictwo PTPN, 2013.

IUCN: “Wilderness Protected Areas: Management guidelines for IUCN Category 1b protected areas”, edited by Craig Groves. Last modified February 18, 2018. <https://portals.iucn.org/library/>

sites/library/files/documents/PAG-025.pdf. Dostęp 20.02.2018

Menzies, Charles R. *Traditional Ecological Knowledge and Natural Resource Management*. Omaha: University of Nebraska Press, 2006.

Novak, Barbara. *Nature and Culture. American Landscape and Painting 1825-1875*. Oxford – New York: Oxford University Press, 2007.

Schama, Simon. *Landscape and Memory*. New York: Vintage Books, 1996.

“Wilderness Act”. Last modified February 18, 2018. <http://www.wilderness.net/index.cfm?fuse=NWPS&sec=legisAct>. Dostęp 20.02.2018

